

ИНСТИТУТ ЗА ФОЛКЛОР „МАРКО ЦЕПЕНКОВ“ – СКОПЈЕ

INSTITUTE OF FOLKLORE “MARKO CEPENKOV” – SKOPJE

Редакција

КАТЕРИНА ПЕТРОВСКА-КУЗМАНОВА, главен и одговорен уредник

ЗОРАНЧО МАЛИНОВ

ЕРМИС ЛАФАЗАНОВСКИ

РОДНА ВЕЛИЧКОВСКА

ЈАСМИНКА РИСТОВСКА-ПИЛИЧКОВА

АКТАН АГО

КРИСТИНА ДИМОВСКА, секретар

Меѓународна редакција

ГАБРИЕЛА ШУБЕРТ (Германија)

ДИМИТРИЈЕ О. ГОЛЕМОВИЌ (Србија)

ОЛГА ПАШИНА (Русија)

ЈОАНА РЕНКАС (Полска)

РЕНАТА ЈАМБРЕШИЌ-КИРИН (Хрватска)

АРМАНДА КОДРА-ХИСА (Албанија)

АДЕМ КОЧ (Турција)

Адреса на Редакцијата

Институт за фолклор „Марко Цепенков“

Рузвелтова бр. 3, П. фах 319, 1000, Скопје, Република Македонија

Тел.: + 389 02 308 01 76; Факс: + 389 02 308 01 77

Електронска адреса: ifmarkocепенov@mt.net.mk

Editorial Board

KATERINA PETROVSKA – KUZMANOVA, Editor

ZORANČO MALINOV

ERMIS LAFAZANOVSKI

RODNA VELIČKOVSKA

JASMINKA RISTOVSKA – PILIČKOVA

AKTAN AGO

KRISTINA DIMOVSKA, Secretary

International Board

GABRIELLA SCHUBERT (Germany)

DIMITRIJE O. GOLEMOVIĆ (Serbia)

OLGA PASHINA (Russia)

JOANA REKAS (Poland)

RENATA JAMBREŠIĆ-KIRIN (Croatia)

ARMANDA KODRA-HYSA (Albania)

ADEM KOÇ (Turkey)

Address of the Editorial Board

Institute of Folklore "Marko Cepenkov"

Ruzveltova 3, POBox 319, 1000, Skopje, Republic of Macedonia

Tel.: + 389 02 308 01 76; Fax: + 389 02 308 01 77

Email: ifmarkocепенov@mt.net.mk

ИНСТИТУТ ЗА ФОЛКЛОР „МАРКО ЦЕПЕНКОВ“ – СКОПЈЕ
INSTITUTE OF FOLKLORE “MARKO CERENKOV” – SKOPJE

**„ТРАДИЦИЈА И СОВРЕМЕНОСТ
ВО МАКЕДОНИЈА И СРБИЈА“**

Скопје, 2017

Јадранка Ђорђевић Црнобрња, Етнографски институт САНУ

ИЗАЗОВИ И ПОТЕШКОЋЕ ПРИ ТЕРЕНСКОМ ИСТРАЖИВАЊУ ГОРАНСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ У БЕОГРАДУ

Апстракт: Главна замисао овог рада јесте сагледавање улоге и значаја усмених наратива за истраживања приликом којих ситуација на терену намеће њихову употребу као примарног извора. Текст се заснива на искуствима стеченим током теренског истраживања горанске заједнице у Београду. Уједно се настоји размотрити питање критеријума по којима се резултати ове врсте теренских истраживања сагледавају и означавају као валидни и научно релевантни.

Кључне речи: горанска заједница, Београд, теренско истраживање, усмени наративи, читање текста

Увод

Истраживање горанске заједнице у Београду обављам од 2012 године*. Припадници горанске заједнице почели су да се досељавају и настањују у Београду почетком 20 века (в. Хасани, 1995 149–166), а није искључено да је спорадичних миграција било и у ранијем периоду¹. Најинтензивније и најбројније досељавање забележено је током 1999. године, као и почетком 21 века (в. Хасани, 2011, 311–322).

Према најновијем попису становништва у Србији, у Београду живи 5328 припадника горанске заједнице (в. Попис, 2011, 14, 20). Сматра се да је горанска заједница данас најбројнија управо у главном граду Србије (в. Хасани, 2011, 316, 320).

Београд је доста дуго представљао популарну дестинацију за имиграцију припадника горанске заједнице, јер је пружао различите могућности запослења, што је, у ствари, била основна намера миграције многих Горанаца². Саговорници наводе да су се доста дуго (до 70-их и 80-их

* Рад представља део резултата истраживања које обављам на пројекту: „Интердисциплинарно истраживање културног и језичког наслеђа Србије и израда мултимедијалног интернет портала – *Појмовник српске културе*“ (бр. 47016) који у целости финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

¹ О миграцијама припадника горанске заједнице у првој половини 20. века сведоче и поједини новински текстови (нпр. „Остварена жеља народног посланика“, Информатор градске општине Стари Град. Новембар 2015. Број 80. 13. стр.)

² Постоје два назива за припаднике горанске заједнице: Горанци (pl.), Горанац / Горанка и Горанин / Горани (pl.). Горани и Горанин су називи за које се сматра да су аутохтони, а да су називи Горанци и Горанац новијег датума (в. Младеновић, 2001, 33). Саговорници са којима сам разговарала приликом истраживања користили су изразе Горанац (м. род), Горанка (ж. род) и Горанци (пл.), наводећи да су то термини

година 20 века) досељавали углавном само мушкарци, који су одлазили „на гурбет“, тј. у печалбу.³ Они појединци који су имали довољно високу зараду, па су могли да обезбеде стамбени простор за себе и своју породицу, настојали су да своју ужу породицу (супруга, деца) преселе у Београд. Саговорници наводе да је на ту врсту миграције у знатној мери утицала и економска криза 80-их година 20 века. У образложењу додају да је многимима било финансијски повољније да своју породицу преселе у Београд, иако су живели као подстанари, него да плаћају себи стан и да уједно шаљу новац породици у Гору.

Ратна збивања и НАТО интервенција 1999 године на Косову, као и долазак снага КФОР-а у Гору, наводе се као главни повод за интензивно и бројно исељавање припадника горанске заједнице из Горе (в. Хасани, 2011, Schmidinger, 2013, Идризи, Аљабак, 2015, Plan razvoja opštine Dragaš, 2013–2023, Зејнели, 2015, 16–18, 69).⁴ Место имиграције су најчешће бирали на основу тога да ли неко од рођака или пријатеља већ живи у месту у које су намеравали да имигрирају. Тако је било и са досељавањем у Београд. Саговорници у образложењу наводе да је помоћ рођака била од великог значаја у таквим ситуацијама, они су им пружили смештај и помогли им да се адаптирају у нову средину. Рођаци су иначе одиграли значајну улогу у процесу интеграције (в. Ђорђевић Црнобрња, 2017).

Већина припадника горанске заједнице у Србији данас има регулисан правни статус, односно држављани су Србије. Они уједно представљају мањинску заједницу, која у формално-правном погледу није призната као таква. Разлога за то има више и о њима би ваљало говорити опширније на другом месту. У контексту овог рада важно је нагласити да, упркос дугогодишњим досељавањима и настањивањима припадника горанске заједнице у Београду, није постојало интересовање домаћих етнолога и антрополога за истраживања ове заједнице. Према мојим садашњим сазнањима, слична ситуација постоји и у оквиру осталих друштвених и хуманистичких наука.⁵

којима се они служе, како у међусобној комуникацији, тако и у комуникацији са другима.

На употребу поменутих израза наилазим и у литератури (в. Хасани, 2003, Хасани, 2011, Тончева, 2012; Derans i Žeslen, 2011; Зејнели 2015; Идризи Аљабак и др.) Имајући наведено у виду, одлучила сам да користим изразе Горанац и Горанци.

³ Исељавања мушке популације из Горе постоји вековима и најчешће је било условљено потребом да се стекне додатан извор прихода (в. Хасани 1995, 149–166; Derans i Žeslen, 2011; Schmidinger, 2013; Зејнели, 2015; Plan razvoja opštine Dragaš 2013–2023).

⁴ Гора је била самостална општина са седиштем у Драгашу све до 1999, односно све до доласка снага КФОР-а (в. Ахметовић, 2000; 55–57, Derans i Žeslen, 2011).

⁵ Истраживања су обављана у Гори, између осталог и у оквиру појединих пројеката. Међу њима је и тзв. пројекат ГОС (Гора, Опоље, Средска). В. Радовановић, Антонијевић (ed.) 1995.

Постоје студије и монографије о Горанцима у Гори, писани су и новински текстови и снимане репортаже посвећене животу у Гори.⁶ На интернету се могу наћи и филмови који говоре о одласку Горанаца „на гурбет“,⁷ али недостају сазнања о животу, културним особеностима, религији и обичајима везаним за живот Горанаца изван Горе. Судећи према томе, постоји потреба за истраживањима и стицањем сазнања о животу и културним особеностима припадника горанске заједнице и у Београду. То је био један од разлога да се позабавим истраживањем ове заједнице, свесна да је преда мном велики изазов.⁸ У наставку ћу покушати да објасним зашто је ово истраживање представљало својеврстан изазов за мене и како сам настојала да недоумице и потешкоће (у првом реду мислим на оне који се тичу методологије теренског рада) решавам са намером да у истраживању не поступа мимом основних постулата научног истраживања и рада (в. Ивановић, 2005, 123–141; Миленковић, 2006а, 161–172; Жикић, 2012, 27–44; Вучинић, 2013).

Теренско истраживање и теоријска полазишта

Методологија теренског истраживања у етнологији и антропологији експлицитно је разматрана и разрађивана у радовима, како домаћих тако и иностраних аутора. Обрађивана су различита питања, посматрани су различити аспекти и димензије теренског рада, разматране су потешкоће са којима се сусрећемо приликом обављања теренског истраживања (в. Ђаро Жмегаћ, Gulin Zrnčić, Pavel Šantek (ed.) 2006; Миленковић, 2006а, 161–172; Сикимић, 2008, 81–93; Prelić, 2009, 41–54; Златановић, 2010, 129–139; Вучинић 2013; Златановић, 2015, 537–550)⁹.

Са основним теоријским полазиштима и методолошким поставкама планирања и извођења теренског истраживања упознала сам се на основним студијама. Прво самостално теренско истраживање суочило ме је са реалношћу. Овде, пре свега, мислим на дистанцу која постоји између теорије и

⁶ Видети библиографију на крају рада.

⁷ Овом приликом упућујем на следећу репортажу: „Приче о људима и наравима: Горанци“, <https://www.youtube.com/watch?v=1XukK5d5e50> (приступљено 22.5.2017). Поменути репортаж је једна у низу оних које су снимљене у Гори у периоду који је препознатљив по печалби и миграцијама из Горе.

⁸ Упркос томе што у раду говорим о истраживању горанске заједнице, то не значи да сам саговорника посматрала искључиво као члана те заједнице, односно да сам заједницу претпоставила индивидуи. Другим речима, у истраживању полазим од тога да порекло (у овом случају горанско) не имплицира (горански) идентитет, односно да се порекло и етнички идентитет не перципирају увек и заувек као примарни од стране индивидуе. Таквим их не сагледавам ни у контексту њиховог утицаја на појединца и прихватање одређених образаца понашања, система вредности и томе слично. Истраживање није имало за циљ извођење уопштених закључака о појавама и процесима који су били у фокусу проучавања.

⁹ У тексту се позивам у првом реду на радове који су тематски и проблемски најближи истраживању које је у фокусу овог рада.

праксе, односно онога што смо читали и могли да научимо из текстова, и онога са чим се сусрећемо на терену. Искуства која сам стекла током досадашњих теренских истраживања показују да је свако теренско истраживање непредвидиво, колико год да смо добро припремљени. Слична су запажања и појединих других аутора (в. Сикимић, 2008, 81–93).

Истраживање које је у фокусу овог рада тематски се везује за етнолошка и антрополошка истраживања мањинских етничких заједница у Србији, односно оних заједница којима не припадамо, јер су нам порекло, језик и / или религија различити (Жикић, 2012, 34). То захтева да приликом осмишљавања и планирања теренског рада и истраживања узмемо у обзир, пре свега, оне методолошке постулате који се конкретно односе на посебности теренског рада у заједницама којима не припадамо (в. Prelić, 2009, 41–54).

Уколико оставимо по страни питања која представљају општа места, јер су део сваког истраживачког плана, остаје да, у првом реду, размотрим питање употребе језика на којем се одвија комуникација са саговорницима. Мишљења сам да језичка компетенција истраживача игра важну улогу, нарочито у истраживањима која се обављају у средини у којој језик који саговорници користе као први језик комуникације нама није први и, поготово, онда када саговорници не могу да користе књижевну форму језика који се користи у средини у којој живе. Један од фактора, који је такође потребно узети у обзир при планирању и извођењу теренског истраживања, у вези је са питањем како саговорници *виде нас* као истраживача, односно коју улогу нам додељују (в. Ђаро Џмегаћ, 2006, 37). У вези са тим је и питање – како постићи поверење саговорника, поготово ако имамо у виду да наша старост, родни и религијски идентитет, као и томе слично, могу да утичу на саговорника (в. Ђаро Џмегаћ, 2006, 37). Важно је обратити пажњу и на то шта саговорник покушава постићи током разговора (в. Ђаро Џмегаћ, 2006, 37–38). У вези са тим је и питање утицаја нас као истраживача на наративни дискурс саговорника, као и питање да ли је етички исправно и уопште потребно прикривати своје идентитете када смо у улози истраживача (в. Prelić, 2009, 52). Другим речима, настоји се изнаћи начин да се тај утицај сведе на најмању могућу меру. Премда се прикривање идентитета може посматрати и као интервенција у наративни дискурс саговорника. Поставља се питање где је граница у оквиру наших настојања да обезбедимо што већу објективност на терену, односно такву средину и ситуацију која пружа могућност стицања поузданих, валидних и релевантних података, поготово ако смо свесни да је *идеалне* услове за теренски рад такорећи немогуће постићи у пракси. У том погледу сам сагласна са мишљењем да сваки податак, свака ситуација коју имамо на терену представља врсту информације (Сикимић, 2008, 93) коју не треба пренебрегнути.

Приликом планирања теренског истраживања, као и обављања истог, потребно је, између осталог, размотрити питање доступности и релевантности проучаваног (в. Жикић, 2012, 34). Осим наведеног, потребно је имати у виду да грађа руководи узорковањем, односно да у случају да из грађе не добијемо нове податке о некој појави, већ се они понављају, можемо да претпоставимо да смо добили преовлађујуће понашање или мишљење дате групе о ономе што

проучавамо (Жикић, 2012, 39). Важно је узети у обзир и то да тако добијен резултат можемо сматрати научничким само у оквиру одређеног контекста, односно контекста у којем смо проучавали (в. Жикић, 2012, 27–44).

Осим наведених, постоје и други параметри за које се очекује да ћемо их размотрити и сагледати начин њихове примене у теренском истраживању (в. Ивановић, 2005, 123–141, Ђаро Џмегаћ, 2006, 213–235, Миленковић, 2006а, 161–172, Сикимић, 2008, 81–93, Prelić 2009, 41–54, Златановић, 2010, 129–139, Вучинић, 2013, Златановић, 2015, 537–550). Укратко, све то чинимо са намером да теренски рад и истраживање буду научног карактера (в. Жикић 2012, 27–44), односно да резултати које добијемо могу да се користе у научне сврхе. То је, свакако, био случај и са истраживањем које представљам у овом раду.

Примена теорије у пракси – теренско истраживање горанске заједнице

Истраживање горанске заједнице у Београду започела сам у времену када је инетересовање за Гору и Горанце било посебно изражено и то, пре свега, од стране иностране научне и медијске јавности (в. Mindak-Zawadzka, 2007; Derans i Žeslen, 2011; Тончева, 2012; Schmidinger, 2013).

Судећи према текстовима појединих аутора који су писали у то време о Гори и Горанцима, разматрало се, пре свега, њихово порекло, са намером да се утврди ко су, одакле долазе и коме припадају (в. Mindak-Zawadzka, 2007; Derans i Žeslen, 2011; Зејнели, 2014, 96, 195–202). Горанска заједница, било да је у питању Гора или нека друга средина, није улазила у фокус оних истраживања која су у том периоду обављали домаћи етнологзи и антрополози на Косову¹⁰. Сличну ситуацију имамо и у оквиру домаће политичке и медијске јавности. Важно је истаћи да су саговорници такву ситуацију доводили у везу са недовољном заинтересованошћу српске научне и медијске јавности за Горанце и ситуацију у којој су се нашли.

Започети истраживање у таквој друштвеној и политичкој клими био је својеврстан изазов, али и велика одговорност. При том полазим од схватања да је свако време посебно на свој начин и да је део ширег друштвеног контекста (Миленковић, 2006а, 165–166), те да казивања која добијемо треба посматрати као резултат друштвених околности у којима се истражује, односно добија информација (в. Миленковић, 2006а, 165–166). Пре него што наставим са појашњењем ситуације са којом сам се суочавала на терену, желим да истакнем да сам истраживање горанске заједнице у Београду започела са интенцијом да сагледам културне особености и начин живота њених припадника у садашњости, односно у савременом тренутку.

Хронолошки оквир истраживања (друга половина 20 и почетак 21 века) постављен је у складу са циљем истраживања. Београд као просторни оквир истраживања није изабран само због тога што је горанска заједница

¹⁰ Изнимку у том погледу представљају истраживања која је колегиница Сузана Хасани обављала у Гори на самом почетку 21. века (в. Хасани, 2003).

најбројнија у том граду у Србији, већ и због тога што је ово, као и већина других теренских истраживања у домаћој етнологији и антропологији, условљено материјалним средствима која нису била довољна да се теренско истраживање обавља и у неким другим местима у Србији или у Гори.¹¹

Моја интересовање је било усмерено на оне сегменте горанске културе који се тичу одевне праксе (в. Ђорђевић Црнобрња, 2015 (а), 303–316; 2015, 61–70), антропонимије (в. Ђорђевић Црнобрња, Крел 2014 (а), 765–778), горанског говора (в. Ђорђевић Црнобрња, 2014 (б), 101–116), свадбених обичаја (в. Ђорђевић Црнобрња, 2014 (в), 159–168), миграција (в. Ђорђевић Црнобрња, 2015 (б), 565–579), процесом интеграције (в. Ђорђевић Црнобрња, 2017, у штампи).

Теренски рад је подразумевао обављање разговора са саговорницима.¹² Саговорника притом посматрам као ствараоца резултата истраживања (в. Миленковић, 2006а, 161–172, Жикић, 2012, 27–44). Избор метода и техника прикупљања емпиријске грађе условљен је, између осталог, ситуацијом на терену. У овом случају, то значи да сам са саговорницима најчешће разговарала изван њиховог приватног окружења. Самим тим није било могуће преузети улогу учесника и / или посматрача у оном смислу у којем се то приликом етнолошког теренског истраживања најчешће подразумева (в. Миленковић, 2006а, 161–172, Златановић, 2010, 129–139, Вучинић, 2013). Притом дискурзивне праксе које истражујем посматрам *извана* (в. Златановић, 2010, 129–139), што је такође представљало околност која је отежавала остваривање неформалног контакта са саговорницима и боравак у њиховом приватном окружењу. Услед тога изостаје једна од компоненти теренског истраживања – опсервација са партиципацијом, која се сматра значајном парадигмом етнолошког истраживања (в. Ивановић, 2005, 123–141, Златановић, 2010, 130, Миленковић, 2006а, 161–172). Усмени наративи саговорника су тако постали основан извор података у овом истраживању.¹³

Проверу извора путем учесничког посматрања такође није било могуће обавити. Неретко је било немогуће обављати разговор са једним саговорником у више наврата. Литература која ми је била доступна само се делимично могла

¹¹ Пружила ми се свега једном прилика да обавим теренско истраживање изван Београда, тј. у Тутину. Четири дана на терену сувише је кратак период да би се истраживање обавило онако како је то замишљено и предвиђено методологијом теренског истраживања. Материјална средства која имамо на располагању за истраживање неретко представљају кључан моменат од којег зависе не само избор просторног оквира истраживања, већ и метод и технике теренског рада. Етнологи и антрополози у Србији се са том врстом потешкоће суочавају већ један дужи период.

¹² „Савремена домаћа етнологија, антропологија, фолклористика, и антрополошка лингвистика све учесталије примењују израз *саговорник/саговорница*, који имплицира равноправан однос, интеракцију и размену“ (Златановић, 2010, 131). Израз *саговорник* користим управо у складу са поменути, односно употребом тог израза указујем на приступ који сам имала према истраживанима. Уједно сам сматрала да при употреби поменутог термина није неопходно правити разлику по родној основи, осим ако интерпретација података није наметала додатно појашњење ситуације на терену.

¹³ О одређивању одређене врсте извора као примарног видети Миленковић, 2006а, 164.

користити као додатан извор података, односно као извор који би могао да послужи провери постојеће емпиријске грађе. Разговоре са саговорницима сам тако користила и као могућност провере прикупљене грађе и података. Притом сам имала у виду да је важна веза између нормативног, реченог (оно што се мисли, говори) и практикованог (в. *Ћаро Žmegač*, 2006, 213–235, *Жикић*, 2012, 34). Међутим, постоје појаве и процеси за које немамо начина да проверимо да ли је и у којој мери је то што неко говори оно што стварно и мисли, осећа и / или практикује. У том погледу нам на изванредан начин могу помоћи друштвени и културни симболи (*Жикић*, 2012, 36).

Убрзо након што сам започела теренски рад, испоставило се да је претходно поменути друштвена клима у извесној мери отежавала стицање поверења саговорника.¹⁴ Иако саговорницима није увек било у потпуности разумљиво зашто се интересујем за њих и њихову културу, настојали су ми помоћи у прикупљању података на начин који су сматрали најбољим могућим. При избору саговорника није се могао применити ниједан од уобичајених и у етнологији често примењиваних критеријума избора узорка (в. *Миленковић*, 2006а, 165, *Вучинић*, 2013).

Обављати истраживање у Београду тако има више отежавајућих него олакшавајућих околности. Пронаћи саговорника једна је у низу таквих околности.¹⁵ Социјална мрежа односа одиграла је кључну улогу у томе¹⁶. Са саговорницима сам комуницирала на српском, јер српски иначе користе у оквиру јавне сфере комуникације. Научили су га током одрастања и школовања. Упркос томе, настојала сам да саговорнике наведем на то да приликом разговора користе и горански говор. Већина саговорника је сматрала да није културно и примерено да у комуникацији са мношвом користе горански када га ја не познајем. Саговорници су неретко износили став да је њихова језичка компетенција на српском од велике важности за њих, јер им помаже да се лакше и брже уклопе у средину у којој живе и раде. Своју језичку компетенцију на српском доводе у везу и са чињеницом да се тај језик користио као официјелни и као први (тзв. матерњи) у школству у Гори.

Образовни ниво и родна припадност саговорника нису представљали критеријуме који су узимани у обзир при избору саговорника. Упркос томе, испоставило се да су у позицији саговорника чешће били Горанци у односу на Горанке, и да су саговорници најчешће поседовали средњи образовни ниво.

¹⁴ Са сличним тегобама се приликом истраживања горанске заједнице у Гори суочавала и колегиница Сузана Хасани (в. *Хасани*, 2003). С. Хасани је Горанка, одрасла у Гори.

¹⁵ Сличну ситуацију је имала и М. Прелић приликом истраживања које је обављала у Мађарској (в. *Prelić*, 2009, 48).

¹⁶ Овом приликом се искрено захваљујем колегама, пријатељима и рођацима који су ми помогли да ступим у контакт и да обавим разговор са саговорницима. Мало је вероватно да би ово истраживање успело да није постојало њихово разумевања и жеља да ми помогну. Посебну захвалност дугујем саговорницима, како на времену које су издвојили за разговор, тако и на интересовању које су показивали за истраживање. Већина је сматрала да ово истраживање може да допринесе томе да се јавност упозна са особеностима горанске заједнице, што је и био један од циљева истраживања.

Усмени наративи

Знање које производимо теренским радом ограничено је концептом непосредне доступности изворима (Жикић, 2012, 36). Навела сам да су усмени наративи представљали основни извор података за истраживање које је у фокусу овог рада. Објаснила сам такође зашто је то тако, односно да је ситуација на терену захтевала да се истраживање базира на усменим наративима.

Једно од питања које се поставља у вези са употребом усмених наратива јесте поузданост и релевантност ове врсте података за изношење закључака о појави или феномену који се истражује, поготово ако се узме у обзир да усмени наративи представљају „реторички исказ“ (Antonijević, 2013, 45) и да припадају тзв. епизодној меморији (Antonijević, 2013, 29), јер су проистекли на основу нечијег памћења и сећања. Није проблем сећање само по себи, већ се поставља питање поузданости података који се репродукују путем сећања, поготово ако се тичу догађаја који сежу у дубљу прошлост (в. Куљић 2006, Стевановић 2009, 101–117). Све напред наведено важно је имати на уму приликом истраживања и анализе наративног дискурса, али не сматрам да су усмени наративи само због тога мање важни и / или мање поуздани у односу на друге врсте извора. У прилог наведеном могу послужити истраживања која се базирају управо на наведеним изворима.¹⁷ Познато је такође да наратологија почиње да се развија посебно интензивно крајем 20 века, када долази до тзв. наративног заокрета (Трифуновић, 2012, 980). Наведено је једним делом последица тога што су „општа присутност и значај наратива у људској комуникацији учинили овај појам фокусом истраживања многих научних дисциплина“ (Трифуновић, 2012, 979). То, свакако, не значи да се при истраживању и анализи наративног дискурса искључује тзв. критика извора и примена неких других методолошких поступака који су неопходни уколико се настоји креирати текст научног карактера. Упркос томе, није искључено да ће неко од читалаца оспоравати резултате презентоване у радовима, наводећи да су базирани на непотпуним и недовољно валидним подацима. У том случају су важни аргументи са којима читалац наступа. Мишљења сам да је претпоставка да су усмени наративи изнуђени, а подаци који су путем њих дани нетачни због тога што смо разговарали са саговорницима на српском, а не на горанском, недовољно аргументована. Није искључено да наша афилијација одређеној институцији може да утиче на наративни дискурс саговорника, али не сматрам оправданом претпоставку да су добијени подаци дискутабилни управо због тога, јер су креирани према сазнањима које су саговорници имали о нашој афилијацији, нашој етничкој или националној, као и религијској

¹⁷ Овом приликом наводим само нека од истраживања која се базирају на усменим наративима (в. Трифуновић, 2012, 979–998, Ковачевић, Antonijević, Trebješanin, 2013, 945–963, Лукић Крстановић, 2013, 1071–1087, Крел, Мандић, 2016, 249–266).

припадности.¹⁸ Другим речима, не сматрам да би резултати били другачији у случају да је истраживање обављао неко ко не долази из Србије, као што је помислио неко од читалаца. Тиме се алудирало и на утицај једног ширег друштвеног контекста, тачније државне политике коју је Србија спроводила у Гори током 20 века, на усмене наративе саговорника (нпр. употреба српског језика као првог језика у образовном систему у Гори, односно немогућност употребе горанског говора у оквиру јавне сфере комуникације). Неко од читалаца је сматрао да су ти моменти знатно утицали на саговорнике да у разговору са мном износе податке који су фингирани. Другим речима, постоји уверење да су усмени наративи, на којим се базира моје истраживање горанске заједнице, управо због поменутог научно неупотребљиви, а резултати и закључци, самим тим, произвољно изведени. Сматрам да је резултате интерпретиране у мојим радовима могуће проверити и преиспитати. Али не мислим да то треба чинити пре свега или само због тога што живим и радим у Београду. У вези са тим је и питање да ли је научно оправдано истраживање и резултате оценити спорним само због тога што их изводи истраживач који је из Србије. Другим речима, да ли се критика базирана на таквом ставу може прихватити као коректно изведена и научно оправдана.¹⁹

Резултати истраживања који су презентовани у књигама аутора који не долазе из Србије (в. Derans i Žeslen, 2011, Тончева, 2012, Schmidinger, 2013), односно аутора који су са испитаницима комуницирали на горанском (Хасани 2003), као и текстови познатих горанских интелектуалаца који живе и раде у Гори (нпр. Идризи Аљабак), не иду у прилог горе изнетој критици. У питању су истраживања која су поменути аутори обављали у Гори, али се она тичу и оних тема које сам истраживала у Београду (миграције, горански говор, одевана пракса Горанки и сл.). У поменутој литератури наилазимо на податке који се подударају са подацима које сам добила приликом обављања теренског истраживања у Београду. Не желим да оповргнем могућност утицаја поменутих фактора (живим и радим у Београду) на садржај усмених наратива мојих саговорника. Премда то што долазим из одређене средине не говори ништа о научном апарату који сам примењивала приликом истраживања. Мишљења сам да би приликом читања радова и креирања оцена и критика управо то требало да нас занима. Интенција ове „приче“ је скретање пажње управо на параметре и критеријуме по којима читаоци суде о релевантности поставки и закључака који су изнети у раду који читају.

Читање

У домаћој етнологији и антропологији није уобичајено да се говори и пише о *процесу* који наступа након што текст почне да се чита од стране

¹⁸ У вези са питањем утицаја поменутих фактора на истраживача и на саговорнике, односно на процес истраживања, као и креирања научних сазнања видети код: Ивановић, 2005, 123–141, Миленковић, 2006а 161–172, Жикић, 2012, 27–44.

¹⁹ Није искључено да ће одговор на ово питање бити потврдан (в. Ивановић, 2005, 123–141, Миленковић, 2006а, 161–172).

етнолошке и антрополошке публике и / или шире научне заједнице, односно оне читалачке публике којој су наши текстови најчешће и намењени.²⁰ Слична ситуација је забележена и у хрватској „етнологији блискога“ (Ћаро Џмегаћ, 2006, 35). Говоримо о томе како читаоци обликују текст (в. Ћаро Џмегаћ 2006, 35). Познато је да од читалачке публике, односно става који читалац заступа о научном раду, зависи како чита текст (в. Ковачевић, 2006, 17–33). У вези са тим можемо да дискутујемо и о критеријумима које истраживач треба да задовољи у процесу креирања научног текста (в. Миленковић, 2006а, 170). Притом, не треба заборавити да један текст тешко да може задовољити сва и свачија очекивања (в. Ћаро Џмегаћ, 2006, 38–39). Читаоци написано у тексту могу да читају са другачијих теоријских полазишта од оних којима се аутор руководио при истраживању и писању и да, услед тога, написано тумаче у складу са својим полазиштима и/или уверењима. Тако није искључено да ће се и тумачења читалаца међусобно разликовати. Уколико претпоставимо да се читање заснива на научном апарату, таква ситуација је разумљива и оправдана. Читање које се, судећи према читачевим коментарима, базира на претпоставкама и тумачењима која се не могу прихватити као научно релевантна и коректна (в. Миленковић, 2006а, 168, Жикић, 2012, 28) није могуће прихватити као научно релевантно. Таквим се могу посматрати и она читања у којима читаоци себи дају за право да стављају под знак питања избор метода и техника које су примењене при теренском истраживању, као и интерпретацију резултата истраживања, због тога што се не подударују са њиховим уверењима (в. Ковачевић, 2006, 17–33) и очекивањима. Питање је да ли смо и колико смо свесни тога да поставити дистанцу између нас као субјекта и нас као истраживача и научника није тако једноставно и лако, и да је чак и наше читање за које смо уверени да се заснива на научним сазнањима одређено оним делом нас који најчешће означавамо као лични, субјективни. Тако смо склони да верујемо да смо читали и креирали мишљење само на објективним параметрима, односно да смо оно што излази из тзв. научног оквира оставили притом по страни. Бојим се да је то могуће само на разини идеалног, које је такође присутно само у теорији.

Упркос томе, није искључено да ће неко од читалачке публике посумњати у методолошке поступке и довести у питање не само њих, већ и намере, као и циљеве које смо имали или желели да постигнемо са истраживањем. Тако се под плашт сумње могу довести резултати истраживања, као и интерпретација. Оно чему се у тој фази креирања научне истине, чини ми се, не посвећује довољна пажња научне јавности јесте питање *позиције* онога ко даје оцену и коментаре, или износи критику. Како проверити или бити сигуран да је читалац своје оцене формирао и износио првенствено на основу примене научног апарата. Текст коментара и рецензије се сматра релевантним показатељем поменутог. Упркос томе, остаје отворено питање – да ли је могуће да се приликом читања у потпуности елиминишу личне

²⁰ Изнимку у том погледу представља монографска студија М. Миленковића у којој аутор разматра питање антрополошке рефлексивности, али у једном посве другом контексту (2006б, 157–184).

преференције. Судећи према сопственом искуству, које сам стекла као аутор, читалац и рецензент – поменуто питање изузетно је важно, јер се, између осталог, тиче одговорности коју читалац преузима на себе када износи став о нечијем истраживању, резултатима и тексту у целини. У вези са тим се поставља питање критеријума по којима нечију критику, коментар, оцену, рецензију или мишљење можемо сматрати и означити као искључиво научно, односно у потпуности засновано на теоријско-методолошким постулатима научног истраживања. Другим речима, да ли је оправдано очекивати да су избор и примена одређеног теоријско-методолошког оквира од стране читаоца лишени оног субјективног у њима. У вези са тим се намеће као кључно питање да ли смо свесни одговорности коју преузимамо на себе као читаоци. Могло би се рећи да се ипак много већа одговорност очекује и налаже ауторима, или им се замера њен недостатак, док *интервенисање* читалачке публике много мање подлеже критици. Мишљења сам да би тиме требало озбиљније да се позабавимо, како на индивидуалном, тако и дисциплинарном нивоу.

Литература:

АНМЕТОVIĆ, В. (2000) „Samostalna opština Gora, potvrda samosvojnosti i osnova za očuvanje entiteta i identiteta Goranaca.“ *Goranci, Muslimani i Turci u Šarplaninskim župama Srbije. Problemi sadašnjih uslova života i opstanka*. Zbornik radova Geografskog instituta “Jovan Cvijić” 50: 55–57.

ANTONIJEVIĆ, D. (2013) *Stranac ovde, stranac tamo. Antropološko istraživanje kulturnog identiteta gasterbajtera*. Etnološka biblioteka knj. 75. Beograd: Srpski genealoški centar.

ВУЧИНИЋ НЕШКОВИЋ, В. (2013) *Методологија теренског истраживања у антропологији. Од нормативног до искуственог*. Етнолошка библиотека. Посебна издања књ. 10. Београд: Српски генеалошки центар и Одељење за етнологију и антропологију Филозофског факултета у Београду.

DERANS, Ž. A. and LORAN Ž. (2011) *Putovanje u zemlju Goranaca. Balkan, početak XXI veka*. Beograd: Medijska knjižara KRUG.

ЂОРЂЕVIĆ CRNOBRNJA, J. (2014)(6) „‘A zboriš našinski?’ – о употреби goranskog govora u Beogradu.“ *Antropologija* 2014 (2): 101–116.

ЂОРЂЕVIĆ CRNOBRNJA, J. (2014) (в) „The Gorani Wedding Ritual – Between Individual and Collective Memory“, *Култура/Culture, International Journal for Cultural Researches* 6/2014: 159–168.

ЂОРЂЕVIĆ CRNOBRNJA, J., KREL, A. (2014) (а) „‘Internacionalizacija’ ličnih imena: Goranaci u Beogradu i Nemci u Vojvodini.“ *Etnoantropološki problemi, n. s. god. 9 (sv. 3):* 765–778.

ЂОРЂЕVIЋ ЦРНОБРЊА, Ј. (2015) (а) „Свакодневно одевање Горанки у Београду – између традицијских и савремених културних пракси. *Гласник Етнографског института САНУ LXIII (2) : 303–315.*

ЂОРЂЕVIЋ ЦРНОБРЊА, Ј. (2015)(6) “И до Исланда су стигли” – економска и политичка миграција Горанаца из Горе.“ *Гласник Етнографског института САНУ LXIII (3): 565–579.*

- БОРЂЕВИЋ ЦРНОБРЊА, Ј. (2017) „Не скретати пажњу на себе' – да ли је и за кога је интеграција миграната важна? – Горанци у Београду“. Гласник Етнографског института САНУ LXV (3) (у штампи)
- ЗЕЈНЕЛИ, З. (2015) *Горанци, свачији и ничији, а ипак своји*. Суботица: Графопродукт.
- ЗЛАТАНОВИЋ, С. (2010) „Transfer i kontratransfer u etnografskim istraživanjima“, *Glasnik Etnografskog instituta SANU*, vol. LVIII (1): 129–139.
- ЗЛАТАНОВИЋ, С. (2015) „Методолошки и епистемолошки изазови истраживања коетничких миграција на послератном терену.“ Гласник Етнографског института САНУ LXIII/3: 537–550.
- ЖИКИЋ, Б. (2012) „Произвођење научног знања истраживачким методама теренског рада у етнологији и антропологији.“ *Теренска истраживања – поетика сусрета*. Зборник радова Етнографског института САНУ књ. 27: 27–44.
- HASANI, H. (1995) „Migracije stanovništva Gore“. Šarplaninske župe Gora, Opolje i Sredska, Antropogeografsko-etnološke, demografske, sociološke i kulturološke karakteristike. Књ. 40/II. Beograd: Geografski institut „Jovan Cvijić“ SANU. Str. 149–166.
- HASANI, H. (2011) „Goranes: A respected minority in Serbia, A persecuted minority in present-day Kosovo.“ *Minorities in the Balkans. State policy and interethnic relations (1804-2004)*. Special editions 111. Belgrade: Institute for Balkan Studies of the Serbian Academy of Science and Arts. Str. 311–322.
- HASANI, S. (2003) *Etnološke karakteristike Šarplaninske Župe Gora*. Diplomski rad. Odeljenje za etnologiju i antropologiju Filozofskog fakulteta u Beogradu.
- IDRIZI ALJABAK, S. (2013) „Мушка и женска народна ношња у Гори.“ <http://sadi-idrizi-aljabak.blogspot.com/2013/12/muska-i-zenska-narodna-nosnja-u-gori.html> (preuzeto 24.3.2015.)
- IDRIZI ALJABAK, S. (2015) *Gora – jedan pogled unazad*. www.mlicanin.weebly.com/istorija-gore.html (preuzeto 9.1.2015).
- ИВАНОВИЋ, З. (2005) „Терен антропологије и теренско истраживање пре и после критике репрезентације“. *Етнологија и антропологија: стање и перспективе*. Зборник радова Етнографског института САНУ књ. 21: 123–141.
- КОВАЧЕВИЋ, И. (2006) „Индивидуална антропологија или антрополог као лични гуслар“. *Етноантрополошки проблеми н.с. год. 1. св. 1 (2006)*: 17–34.
- КОВАЧЕВИЋ, И., ANTONIJEVIĆ D. i TREBJEŠANIN Ž. (2013) „Metodološki okvir proučavanja nostalgije i životnih priča“. *Етноантрополошки проблеми, н. с. год. 8. св. 4 (2013)*: 945–963.
- КРЕЛ, А. и МАНДИЋ М. (2016) „Легендарно досељавање у усменој предаји војвођанских Немаца.“ Књижевна историја – часопис за науку о књижевности XLVIII 158: 249–266.
- KULJIĆ, T. (2006) *Kultura Sećanja*. Beograd: Čigoja štampa.
- LUKIĆ KRSTANOVIĆ, M. (2013) „Humanitarne akcije u fokusu narativa: tržište empatije i interesa“. *Etnoantropološki problem sv. 4 (2013)*: 1071–1087.
- МИЛЕНКОВИЋ, М. (2006)(а) „Идеални етнограф“. *Гласник Етнографског института САНУ LIV*: 161–172.

- MILENKOVIĆ, M. (2006) (6) *Šta je (bila) antropološka „refleksivnost“? Metodološka formalizacija*. Етноантрополошки проблеми н.с. год. 1. св. 2 (2006):157–184.
- MINDAK-ZAWADZKA, J. (2007) „Gorani – ‘Local’ People?“ In: *Nationalities affairs* 31: 213–225.
- МЛАДЕНОВИЋ, Р. (2001) *Говор Шарпланинске жупе Гора*. Српски дијалектолошки зборник XLVIII. Београд: Српска академија наука и уметности и Институт за српски језик САНУ.
- PRELIĆ, M. (2009) „Истраживање етничких мањина: лична искуства и дилеме.“ *Antropologija* 9: 41–54.
- РАДОВАНОВИЋ, М. и АНТОНИЈЕВИЋ Д. (1995) *Шарпланинске жупе Гора, Ополје и Средска. Антропогеографско-етнолошке, демографске, социолошке и културолошке карактеристике*. Посебна издања Географског института “Јован Цвијић” 40/II.
- TONČEVA, V. (2012) *Nepoznatata Gora*, Sofija, Bugarska.
- ТРИФУНОВИЋ, В. (2012) „Моћ наратива: утицај прича о излечењу путем неконвенционалне медицине.“ *Etnoantropološki problem* sv. 4 (2012): 979–998.
- СИКИМИЋ, Б. (2008) „Etnolingvistički теренски рад: концептуализација ризика.“ *Slike kulture nekad i sad*. Zbornik radova 24: 81–93. Београд: Етнографски институт САНУ.
- СТЕВАНОВИЋ, Л. (2009) „Реконструкција сећања, конструкција памћења – Кућа цвећа и Музеј историје Југославије.“ *Спомен места-историја-сећања*. Етнографски институт САНУ. Зборник књ. 26: 101–117.
- SCHMIDINGER, T. (2013) *Gora: Slawischsprachige Muslime zwischen Kosovo, Albanien, Mazedonien und Diaspora*. Wien: Wiener Verlag.
- ЇАРО ЖМЕГАЇ, Ј. (2006) „Етнолог и његове публике: о реституцији етнографских истраживања.“ *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja* (Јасна Їаро Жмегач, Валентина Гулин Зрнич, Горан Павел Шантек, ур.), 213–235. Загреб: Институт за етнологију и фолклористику & Наклада Јасенски и Турк.
- ЇАРО ЖМЕГАЇ, Ј., ГУЛИН ЗРНИч, В. и ШАНТЕК Г. Р. (2006) *Etnologija bliskoga: Poetika i politika suvremenih terenskih istraživanja*. 7–43. Загреб: Институт за етнологију и фолклористику & Наклада Јасенски и Турк.

Извори:

“Приче о људима и наравима: Горанци“ <https://www.youtube.com/watch?v=1XukK5d5e50> (приступљено 22.4.2017.)

Popis stanovništva, домаћinstava i stanova 2011. u Republici Srbiji, Stanovništvo, Nacionalna pripadnost, Podaci po opštinama i gradovima, Republički zavod za statistiku, Београд 2012. http://www.praxis.org.rs/images/praxis_downloads/nacionalna%20pripadnost-ethnicity%202.pdf Pristupljeno 24.6.2013.

Plan razvoja opštine Dragaš za period između 2013. i 2023. godine. Program Ujedinjenih nacija za razvoj. Очување биолошке разноликости и управљање одрживим коришћењем земљишта у општини Драгаш. www.ks.undp.org/.../Dragash/.../Ser_MDP%20Part%202%202013-2023

Информатор градске општине Стари Град. Нов. 2015. Број 80. Стр. 13.
www.starigrad.org.rs

Jadranka Đorđević Crnobrnja

CHALLENGES AND DIFFICULTIES IN THE FIELD RESEARCH OF THE GORANI COMMUNITY IN BELGRADE

Summary

The goal of this paper is to perceive the role and importance of oral narratives for the research when the situation in the field requires their use as a primary source.

The paper is based on experiences gained during field research of the Gorani community in Belgrade. It also seeks to consider the question of criteria by which the results of this kind of research are observed and marked as valid and scientifically relevant.